

DOI: [https://doi.org/10.18524/2410-2601.2019.2\(32\).188631](https://doi.org/10.18524/2410-2601.2019.2(32).188631)

УДК 130.2

Анатолій Димчук

**МІСТО – МАСОНСЬКА ФІЛОСОФСЬКА МАЙСТЕРНЯ
(ДО ПИТАННЯ «МАСОНСЬКОЇ УРБАНІСТИКИ»)**

Стаття присвячена масонському будівельному символізму та масонському уявленню про будівництво «ідеальних міст», як процесу «покращення природи – приборкання Хаосу». Філософія «масонської урбаністики» розглядається на прикладі міста Одеса, яке планувалося і будувалося як «ідеальне місто».

Ключові слова: масонство, місто, урбаністика, архітектура, символіка, Хаос, Космос, Одеса.

Масонська філософія ось вже триста років намагається символічно описати людське призначення та надати сенс не тільки індивідуальному існуванню, а й усій історії людства. Для всіх масонських ритуалів притаманна думка про езотеричний сенс існування та розвитку суспільства. Цей сенс вони знайшли у продовженні божественного будівництва матеріального та духовного світу, шляхом осмислення його плану та дії – прогресу, місця кожної людини (або місце масона) в будівництві нового прогресивного суспільства, яке отримало символічну назву «міста на Горі». Саме рукотворне місто, як цетр цивілізації, масони стали вважати своїм «Храмом» (всі масонські Ложі формувалися по містах та приймали особливий «міський» статус «на Сході міста...»).

Про масонську будівельну символіку вже писали українські історики А. Добролюбський, В. Савченко, культуролог Т. Возняк [Добролюбський, Челомбитько 1999; Савченко 2006; Савченко 2015; Возняк 2009], однак феномен «масонської урбаністики» ще не знайшов свого відображення у вітчизняній філософській літературі.

Масонська символіка на пряму пов'язана з «урбаністикою» – Бог виступає у масонів як «Великий Архітектор Всесвіту», себе масони називають вільними мулярами (виконавцями «будівельного» проекту Великого Архітектора Всесвіту – Бога), символи масонства та його ритуали просякнуті «будівельною» символікою, завдання масонського Ордену – «будівництво масонського Храму», будівництво ідеального міста. Масонські «технології» були спрямовані на перетворення уявлення про світ предметний у світ символічний, з метою його сакралізації та пізнання на новому рівні.

Геометрія для масонів була «святою наукою», спрямованою на вдосконалення людства. Наука про будівництво та архітектуру бачилася масонами як сукупність сакральних, езотеричних знань (будівельником могла бути тільки освічена людина), а саме будівництво умовно простягалось до космічних масштабів. Тому, не тільки поняття Храму, але й поняття міста у масонів символічно (як не згадати про давню символіку міста у християнському трактаті «Про Град Божий» Августина).

Масони розглядали «місто» штучним «рукотворним» об'єктом, а будівництво міста – трактували як процес відділення «Космосу з Хаосу», яке відбувається за божественним планом. З другої половини XVII ст. масони почали будувати свої ідеальні «міста на Горі» за класичними планами, вважаючи, що архітектура та сама структура (план) міста буде впливати на формування нової ідеальної людини (Лондон після пожежі 1666 р., Нью-Йорк у 1790-і рр., Одеса 1794–1822 рр.).

З античних зразків Греції та Риму масони перейняли ідею про закладання невпорядкованої первозданної природи, про приручення Хаосу геометрією, «...уявлення про відділення богами тверді від сльота – про виділення організованого упорядкованого простору з первозданного Хаосу як про первинному акті творіння» [Добролюбський, Челомбитько 1999: 7].

Масонські тексти запевняли, що «масонська робота» ведеться з метою відродження людини занепакої та гріховної. Для цього відродження необхідно гармонізувати хаотичний світ відсталой мертвої матерії і скам'янілої душі («дикий» камінь), організувати простір (простір навколишнього світу). Масони вважають, що впорядкувати простір можна за допомогою архітектури (геометрії), що є головним символом, організуючим простір і виявляючим універсальні закони людських відносин.

З давніх давен, та за античних часів, засновники міста, під час проведення обряду закладання міста, проводили плугом борозну, яка визначала напрямок першої головної вулиці – декуманус, до неї виставлявся перпендикуляр, який ставав другою головною вулицею – кардін. Таку практику застосовували й архітектори-масони, саме масони всіляко намагалися відродити античні традиції у XVII–XVIII ст. Заснування Одеси почалося саме з сакральної першої борозни, про що згадували історики (А. Скальковський). Під час обряду заснування міст античні творці окреслювали довкола міста коло, таким чином відділяючи рукотворний «клад» (місто) від природного середовища. Під час заснування Одеси першим її градоначальником віце-адміралом О. де Рібасом, місто було поділено на

сім частин, солярним та сакральним центром міста стала майбутня Соборна площа (що нагадувала пентаграму) на стику Військового та Грецького форштадтів, місце перетину основних магістралей – 7 вулиць. Масонські творці Одеси досягли гармонійного постійного денного сонячного освітлення вулиць, зумівши перетворити Одесу на «місто Сонця» [Добролюбський, Челомбитько 1999: 7].

«Місто – ніби цезура, розрив, нова доля світу... Усі поворотні моменти зростання виявилися у вибуху урбанізації», – писав Ф. Бродель, вказуючи на вирішальну роль міст в історії цивілізації [Бродель 1998: 414]. Т. Возняк конкретизує: «Місто – неначе певний фокус у лінзі, у якому збираються усі ці промені. Саме у цьому сенсі місто є певним підсилювачем та прискорювачем... Місто – унікальний і надзвичайно потужний інструмент цивілізації. І саме тому воно є як причиною, так і джерелом цивілізаційного зростання... це окреслена територія з зовсім іншими законами та природою функціонування, ніж окіл довкола». Він писав, що місто, в давні часи, розглядалося «точкою ущільнення простору» [Возняк 2009].

Міста були покликани поліпшити світ, масони абсолютизували геометрію і будівельне мистецтво як її втілення, таїнства Божественних пропорцій, симетрії, правильности, балансу, а архітектура та «урбаністика» допомагали пізнавати сокриті пропорції – сенси та шляхи втілення Божественному задуму! Космос міста повинен був відповідати «божественним» вимогам краси, досконалості, сили. «Ідеальні міста» повинні були поширювати лад, гармонію та міру на весь навколишній світ та слугувати головним символом держави. В той же час міста – символи можна назвати алфавітом світу, вони допомагали описати трансцендентне почуття, були знаками тасмного сенсу, розкриваючи рівень реальності [Спирова 2011: 22].

Головним символом масонства, християнства, іудаїзму та ісламу виступає так званий «Горний Іерусалим» (духовний Іерусалим), як своєрідний отвір, який сполучає сьогоднішнє з майбутнім, профанський час на землі та небесну сакральну вічність. Цей символ існує не тільки для виховання «досконалої людини», але й створює структурні умови для її репродукції – досконалі міста як певні соціальні організми працюють як постійні «фабрики нових сенсів».

План Хаджибея – Одеси, складений масоном Ф. де Воляном у 1793–1794 рр. був прикладом античних запозичень, які були використані задля відтворення та побудови ідеального зразка міста. Одеса створювалася і

будувалася (перші 50 років свого існування під керівництвом масонів: де Рибаса, Рішельє, Кобле, Ланжерона, Інзова, Воронцова) за сакральним планом масонської «урбаністики». Історик В. Савченко твердив, що масони створили в Одесі сакральну вісь – Гігантські сходи – пам'ятник Дюку де Рішельє – напівкруглі будинки (що нагадували ритуальні колони «Якин» та «Боаз» біля входу в масонський Храм) [Савченко 2015: 150–151, 193].

Ідеальному місту Одеса, «місту на Горі», було призначено стати сакральним та духовним центром на Сході Європи, звідки буде поширюватися світло цивілізації. Можна провести паралелель між виникненням Одеси та виникненням міст у США, їх об'єднує – творення «нового світу на землях пустельних», світу, відмінного від старого, обтяженого несвободою та забобонами. Американські пілігрими намагалися створити «новий Іерусалим» (бо Бог був присутній у Храмі Іерусалиму на горі Морія), Іерусалим розглядався масонами як певна сакральна та культурна вартість. Лондон XVII ст. та Вашингтон XVIII ст. розглядалися масонами як відтворення «Іерусалиму».

Одеські архітектори шукали свою гору, що б формувати «місто на Горі», найближче до Неба, але в Одесі гір не було. Тому було вирішено створити штучну «гору», використовуючи крутий схил до моря, підкреслюючи його величними сходами. За задумом будівельників Гігантських сходів, мандрівники та купці, які прибували морем до Одеси, повинні були бачити перед собою величезну споруду – символічну браму Європи, що вражала своєю величчю. Для цих мандрівників, що дивилися знизу, Гігантські сходи виглядають як величезна усічена піраміда, що закінчується пам'ятником масону герцогу (Дюку) де Рішельє. Якщо включити цей пам'ятник в геометричний ансамбль сходів, то ілюзія піраміди буде повною – виникне масонська «священна Дельта» (один з головних символів масонства) вершиною, якої стане скульптура де Рішельє (символ масонського «апофеозу» про який писав Ден Браун) [Браун 2011].

Ще у 1819 р. архітектор та масон Ф.-І. Шааль, став формувати район Приморського бульвару, як центральну частину міста. Ансамбль Гігантських сходів (план розроблений у 1835 р, архітектором-масоном Ф. Боффо, що приїхав до Одеси ще за часів Ланжерона) прив'язаний до пам'ятника де Рішельє (робота над ним скульптора-масона І. Мартоса розпочалася у 1824 р.) і до двох напівциркульних будинків архітекторів О. Мельникова та Ф. Боффо (план 1825 р.), що нагадують дві колони при вході в будь-який храм (в нашому випадку в Храм-місто Одеса).

Ансамбль напівкруглої площі Приморського бульвару носить символічний сенс – півколо земне та півколо небесне з точкою відліку посередині у вигляді пам'ятника де Рішельє – закодована герметична символіка, в який пам'ятник виступає як символ вічності, концентрації часу, союзу мікро- і макрокосмосу. З точки зору масонів великі міста з'являлися у точках стику трьох космогонічних сфер, на які поділявся тогочасний світ – сфери небесної, земної та інфернальної. Гігантські сходи вели в нікуди, в море (символіка інфернальності) і хвилі плескалися у її нижніх щаблів. Сходи не вели а ні до порту, а ні до портових складів, а ні до магазинів ... її побудували «для краси». Але таке нечувано дороге будівництво, «приблизно в мільйон», не могло не мати або раціональної або містичної причини. Сходи для масонів є головним «осьовим» символом [Савченко 2015: 192–193].

За масонською символікою весь Всесвіт є сходами, по яким відбувається рух сходження та нісходження, а два її вертикальних стояка відповідають дуальності Древа Пізнання – колонам Древа Сефірот. Ці колони не є осьовими, бо центральна колона (самі сходи) є духовною віссю. Сходи – багатозначний символ шляху, по якому людина може піднятися від землі до небес, долаючи «щаблі долі». Сходи символізували Всесвіт з її поділом на безліч планів – ступенів, що йдуть вгору та опускаються в глибини, в різних станах і на різних стадіях розвитку.

Саме ці рівні, захищені в образах щаблях та ярусів (десять прольотів сходів). Приховані від непосвячених, знаки, сповнені алегоричної схоластики та дидактики, розраховані на посвячених. Символи масонства подібні до підручника соціології, написаному за допомогою геометрії – архітектури.

Сходи розглядалися як вертикальний міст, що піднімається через усі світи і дозволяє пройти всю їх ієрархію, ступаючи з рівня на рівень (ступені універсального Існування). Сходи – символ вдосконалення масона від учня до високих ступенів масонства, символ шляху масонської життя – вгору по сходах пізнання навколишнього світу та Бога, самовиховання. Сходи пов'язували стихії: водну, земну та небесну. У біблійній символіці дробина – сходи святого Якова слугували для подорожей ангелів на Землю. На місці, де Яків побачив цю дробину – сходи, він поставив камінь, який він «спорудив як стовп» «Осі Миру», що заміняв саму дробину. В «одеському варіанті» каменем – стовпом центрального ансамблю міста став пам'ятник Дюку де Рішельє [Савченко, 2015: 193–194].

Сходи повинні були гармонізувати хаотичний простір, перетворивши

місто на Храм. Головна храмовбудівна масонська легенда стверджувала «вічне деміургічне завдання» людства.

Існує значна література, що розглядає «масонську урбаністику» міст – світових столиць Вашингтона та Лондона: «Вашингтон можна по праву назвати головним “масонським містом” в світі» [Хэнкок, Бьювэл, Р. (2006 88)]. Його центр був закладений згідно з планом французького масона П. Ланфана (розроблен 1791 р.). Міська вісь була навмисно орієнтована на Схід і Захід в дні рівнодення, а ромбовидна форма, відтворювала каббалістичне Древо Життя «Сефірот». У 1793 р. церемонію, у вигляді закладки «наріжного каменю», що символізував «появу на світ», на височини Дженкінс-Хілл, провів Дж. Вашингтон, що, в масонських регаліях, заклав наріжний камінь Капітолію в присутності масонів високого рангу. Згідно масонського автору Д. Овасону: «У масонстві склеп є місцем поховання майстра – каменяра, розташованим під святая святих ... Ідея відродження існує в сучасному офіційному ритуалі закладки масонського наріжного каменю» [Овасон 2007].

Масони – архітектори відштовхувалися від праць античного архітектора Вітрувія, який писав про вплив архітектури на свідомість населення. Масони культивували символічну мову, черпаючи в символах матеріал для аналогій, ритуалів – містерій, філософських узагальнень. Мистецтво архітектури для масонів – «масонська урбаністика» стала не тільки інструментом зміни світу, але й інструментом пізнання світу. Вони вважали, що символ володіє здатністю проростати у внутрішньому світі людини, вживатися в неї, що архітектура формує людину, вважали, що не людина керує символом (який закладався в архітектурі та урбаністиці), а символ підкоряє людину.

Список использованной литературы

- Браун, Д. (2011) *Втрачений символ*, Київ.
- Бродель, Ф. (1998) *Матеріальна цивілізація, економіка і капіталізм*, Київ: Основи, т. 1. 413 с.
- Возняк, Т. (2009) *Феномен міста*, Львів: «Ї».
- Добролюбский, А. О., Челомбитко, А. П. (1999) *Одесса – город Солнца*, в: *Ланжерон*, Одесса, с. 6–7.
- Овасон, Д. (2007) *Тайный зодиак Вашингтона. Масоны и секреты столицы США*, Москва.

- Савченко, В. (2006) *Одесса масонская*, Одесса: Оптимум.
 Савченко, В. (2015) *Україна масонська*, Київ: Нора-друк, 2015.
 Спирина, Э. М. (2011) *Символ как понятие философской антропологии*. дис. на соискание ученой степени док. фил. Наук, Москва.
 Хэнкок, Г., Бьювел, Р. (2006) *Власть Талисмана*, М.: Эксмо.

Анатолій Дымчук

**ГОРОД-МАСОНСКАЯ ФИЛОСОФСКАЯ МАСТЕРСКАЯ
(К ВОПРОСУ О «МАСОНСКОЙ УРБАНИСТИКЕ»)**

Статья посвящена масонскому строительному символизму и масонскому представлению о строительстве «идеальных городов», как процесса «улучшения природы - укрощения Хаоса». Философия «масонской урбанистики» рассматривается на примере города Одесса, которая планировалась и строилась, собственно, как «идеальный город».

Ключевые слова: масонство, город, урбанистика, архитектура, символика, Хаос, Космос, Одесса.

Anatoly Dymchuk

**CITYAS MASONIC PHILOSOPHICAL WORKSHOP
(TO THE QUESTION OF «MASONIC URBANISTICS»)**

The article is devoted to Masonic construction symbolism and to Masonic conception of the construction of «ideal cities» as a process of «improving nature and curbing Chaos». Masons cultivated symbolic language, drawing in symbols material for analogies, rituals, mysteries and philosophical generalizations. The art of architecture for Freemasons was so called «Masonic Urbanism», and it had become not only a tool for changing the world, but also a tool for knowing the world. They believed that the symbol has real ability to grow in the inner world of man, in the process of using it architecture shapes man, they believed that not man controls the symbol (which was embedded in architecture and urbanism), but the symbol conquers man.

The philosophy of «Masonic urbanism» is considered on the example of the city of Odessa, which was planned and built as an «ideal city».

Keywords: Freemasonry, City, Urban Studies, Architecture, Symbolism, Chaos, Space, Odessa.

References

- Braun, D. (2011) *Vtracheniy simvol* [The Lost Symbol], Kyiv.

- Brodel, F. (1998) *MaterIalna tsivilizatsiya, ekonomika i kapitalizm* [Material civilization, economy and capitalism], Kyiv: Osnovy, t. 1. 413 p.
 Voznyak, T. (2009) *Fenomen mista* [The phenomenon of city], Lviv: Yi.
 Dobrolyubskiy, A. O., Chelombitko, A. P. (1999) *Odessa - gorod Solntsa* [Odessa is the city of Sun], v: Lanzheron, Odessa, pp. 6?7.
 Ovason, D. (2007) *Taynyiy zodiak Vashingtona. Masonyi i sekretyi stolitsyi SShA* [The Secret Zodiac of Washington. Freemasons and Secrets of the US capital], Moskva.
 Savchenko, V. (2006) *Odessa masonskaya* [Odessa Masonic], Odessa: Optimum.
 Savchenko, V. (2015) *Ukrayina masonska* [Ukraine Masonic], Kyiv: Nora-druk, 2015.
 Spiriva, E. M. (2011) *Simvol kak ponyatie filosofskoy antropologii* [Symbol as a concept of philosophical anthropology]. dis. na soiskanie uchenoy stepeni dok. fil. nauk, Moskva.
 Henkok, G., Byuvel, R. (2006) *Vlast Talismana* [The Talisman's Power], M.: Eksmo.

Стаття надійшла до редакції 23.04.2019

Стаття прийнята 23.05.2019